

ZENONAS IVINSKIS

**LIETUVOS VALSTYBINGUMO IŠPLĖTIMAS
SLAVŲ ERDVĖJE**

GEDIMINAIČIŲ ŠEŠIŲ DEŠIMTMEČIŲ PASTANGOS (IKI 1408)

Atspaudas

iš

Tautos Praeities T. I, kn. 4

CHICAGO

1962

LIETUVOS VALSTYBINGUMO IŠPLĖTIMAS SLAVŲ ERDVĖJE

GEDIMINAIČIŲ ŠEŠIŲ DEŠIMTMEČIŲ PASTANGOS (IKI 1408)

ZENONAS IVINSKIS

Iš siauro šiandieninio Pabaltijo ruožo, kur susispaudusi gyvena lietuvių tauta, sunku yra žvelgti į tolimos Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos plotus atgal. Vargiai galima įsivaizduoti didžiąją Algirdo ir Vytauto laikų valstybę, kai didieji Vilniaus kunigaikščiai apjungė ir Dniepro augštupių miškų masyvus, ir jo žemupio stepių platybes. Kadangi nepriklausomoji 1918 metų Lietuva tapo grynai *tautinė* valstybė, Vilniaus kunigaikščių pastangos išplėsti Lietuvos valstybingumą į kairiuosius Volgos prieupius buvo imta vertinti ne anų laikų mastu, bet pagal tautinius lietuvių valstybės reikalavimus. Tad ypač Vytautui buvo daug kartų daromi kaltinimai, kam jis eikvojęs lietuvių tautos energiją tolimuose plotuose. Buvo priekaištaujama, kam šis Kęstutaitis ruošęs išlaidingus žygius, vaikydamasis totorius po stepės.

Tačiau žiūrint tų pat amžių matu, reikia pripažinti, jog lietuvių ekspansija į rytus nuo pat valstybės pradžios buvo susidėjusių politinių santykių išdava. Į artimas slavų žemes lietuviai buvo pradėję veržtis dar prieš Mindaugą. Veržimasi diktavo pati geopolitinė padėtis. Kai Dauguvos ir Nemuno žemupių srityse įsistiprino, ar visomis jėgomis bandė įsitvirtinti vokiečių ordinas, natūraliai lietuviams plėstis beliko milžiniška rytų erdvė, kur kliūtys buvo nepalyginamai mažesnės. Pradėjęs tikrosios Lietuvos puolimus tik 13-jo amžiaus gale, vokiečių ordinas praleido tikrąjį laiką jai užimti. Jis nepastebėjo, kad jau Gedimino laikų Lietuva buvo pasidariusi stipri ir galinga valstybė, plačiai atsirėmusi į rytų žemes. Iš jų lietuviai traukė ir papildomų jėgų prieš nepalaujamus ordino puolimus. Kryžiuočių kronikos, ypač Vigando Marbur-

giečio, ne kartą 14-me amž. minėjo rusiškųjų žemių karius kovose prieš ordiną.

Nė vienas Lietuvos valdovas 14-me amž. neatsisakė nuo pretenzijų užvaldyti naujų slaviškųjų žemių, kur gausioms Gedimino vaikų ir anūkų šeimoms lengvai buvo galima išskirti reikalingas dalis. Vytauto senelis Gediminas ir vėliau jo dėdė Algirdas iš senosios Kijevo Rusios įsigijo plačias teritorijas. Didysis Gediminas ir jo sūnus užvaldė jas ne tik ginklu, bet ir taikiu būdu, net giminytėmis. Tik kolonistų didžiarsiųjų plotų prie Maskvos upės nebeprisiekė nei Algirdui, nei Vytautui užimti.

Įsistiprinimas rytų plotuose sudaro vieną iš įdomiausių epizodų Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos istorijoje, kuriai, ypač jos ekspansijai į rytų slavų erdvę, nuo 19-jo amž. galo iki II pasaulinio karo daug dėmesio yra paskyrę rusų, lenkų, ukrainiečių ir iš dalies vokiečių istorikai. Iš pačių lietuvių vis dar tebelaukiama tos srities mokslinių tyrinėjimų, juo labiau, kad tarybiniai (komunistų) istorikai rusai tą problemą stengiasi apeiti, ją tik prabėgomis užsiminti. Lietuvių užvaldymas rusiškosios erdvės, jų politiniai ir kariniai pasisėkimai nesiderina į vad. „vyresniojo brolio“ dabar skelbiamąsias tezes. Tad ir pačių lietuvių tarybiniais istorikams yra leidžiama rašyti apie kryžiuočius, jų agresiją, apie kryžiaus karus Lietuvon ir pan., bet nieko minėtino nėra pasirodę lietuviškai nuo 1944 apie 14—15-jo amž. Lietuvos santykius su Maskva, apie Gedimino, Algirdo, Vytauto didžiuosius teritorijalinius laimėjimus. Tad tuo labiau mums reikia tą klausimą tyrinėti labiau atsидėjus. Šis straipsnis tėra tačiau programatinė apžvalga, paimta iš naujai paruošto platesnės lietuvių tautos istorijos teksto.

1. Algirdo laimėjimai ir jo neužbaigti konfliktai su Maskva

Su Algirdo vardu yra tampriai surištas Lietuvos išsiplėtimas į rytus ligi Volgos augštupių ir pietuose į Juodosios jūros stepių gilumą. Įjungdamas Lietuvai daug rytinių slavų žemių ir drąsiai skelbdamas, jog visa Rusija turi lietuviams priklausyti, šis žymiausias Gediminaitis iš Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos padarė *didžiausią Europoje valstybę*.

Rusų metraščiai, kurie yra pagrindinis šaltinis apie Algirdo politinę veiklą, yra davę ir jo charakteristiką. Kada Algirdas darė koki žygį į Maskvos žemes, metraštininkui jis virto „piktu, bedievišku ir negarbingu“ priešu (PSRL 18, 118). Šiaip jau apie Algirdą sprendimas buvo teigiamas, kartais net pataikaujantis. Tas pats kronistas pažymėjo, jog „iš visų brolių Algirdas buvo labiausiai gabus“. Savo sugebėjimais ir valdžia jis viršijęs tėvą ir dėdę.

Algirdo ir jo valstybės stiprybę išryškino ir to laiko Bizantijos istorikas Nikephorus Gregoras († 1360), pažymėdamas, jog lietuvių karalius savo stiprybe ir militarinėmis kariuomenės ypatybėmis pranoksta visus kitus šiaurinės Rusios kunigaikščius. Labai karinga lietuvių tauta esanti neįveikiama. O jos valdovas „vienintelis nemoka mongolams jo-

kių metinių duoklių, kadangi jo karalystė yra labai didelė ir gerai sustiprinta pilimis" (KH 1896, 518).

Pagal rusų metraščius, Algirdas esąs ne tik asmeniškame gyvenime, bet apskritai visame savo veikime rodęs *saiką ir santūrumą* (PSRL 10, 213). Kai jis rengdavosi į karą, savo žygio planus taip apsupdavo paslaptimis, jog net artimieji kariniai vadai jų nepatirdavo. Savo ištverminguose politiniuose siekimuose jis buvo gana atsargus, o jo gudrumas ėjo iki augščiausių ribų. Derybų ir sutarčių pagalba Algirdas pasiekdavo daugiau negu ginklo jėga. Nors ir nėra žinių apie kokius jo garsius karo veiksmus, tačiau žinoma, kad jis yra daug po plačius plotus žygiavęs, sugebėdamas užsiimti ir *visos* valstybės reikalais. Tiesa, jis buvo labiau atsidėjęs laimėjimams rytų erdvėje; tačiau teikdavo pagalbos ir kitiems dviems broliams, būtent su Lenkija kovojančiam Liubartui ir vakarų sieną ginančiam Kęstučiui.

Paliuosuodamas Rusios žemes iš totorių jungo ir „po senovei“ („po staremu“) palikdamas iš anksčiau susidėsčiusią tvarką, Algirdas savo valdžią labiausiai išplėtė į rytus ir į pietus. Smunkanti totorių valstybė po chano Berdibeko mirties (1359) suskilo į kelias dalis. Tad Algirdas sėkmingai išnaudojo totorių silpnumą. Jau nuo 1357 jis ėmė įsiviešpatauti Dniepro kairėje, užimdamas ten didelius plotus Desnos baseine. Briansko kunigaikštiją jis pavedė sūnui Dimitrui, o Naugardą - Sieverską kitam sūnui Kaributui - Dimitrui, kai Černigovo kunigaikštijoje buvo paliktas vietinis kunigaikštis. Algirdo valdos jau pasiekė Okos šaltinius, bet pačias Okos augštųjų kunigaikštijas (Kozielską, Karačevą, Novosilį ir kt.) teuzvaldė Vytautas.

Sumušdamas totorius 1362 prie Būgo prieupio Mėlynųjų Vandenių — „Sine Wody“ (arti Juodosios jūros), Algirdas laimėjo ne tik plačią Podolę, turtingą žemę palei Dniestrą, bet ir patį Dniepro žemupį¹⁾, kuris tada buvo tuščias. Menkai gyvenamoje Podolėje rado sau gerų žemių gausi Algirdo brolio Karijoto šeima. Šie galėjo ten įsikurti ir be Algirdo paramos. Dar nėra galutinai išaiškintas klausimas, kada Karijotaičiai yra pasirodę Podolėje. Nėra užtenkamai duomenų paremti naujai tezei, jog Karijotas su savo mažamečiais sūnumis, kaip Jaunučio šalininkas, po Vilniaus perversmo būtų buvęs priverstas trauktis į totorių silpnai ginamą pietų Rusiją. Iš Podolės Karijotaičių paminėtini Jurgis (+1374), Aleksandras (+1388), Konstantinas (+1388), Teodoras. Šalia kitų, kurių vardai apytikriai tenustatomi, rodos, Karijoto sūnus buvo ir Borisas, pasižymėjęs sudarant Kriavo aktą. Podolėje Karijotaičiai ėmė įvesti tvarką, statyti pilis (Kamieniečą, Smotryčą, Bakotą ir kt.), užvesti ūkinį gyvenimą.²⁾

1) S. M. K u c z y n s k i, Sine Wody, Rzecz o wyprawie Olgierdowiej 1362 r., Księga ku czci O. Haleckiego, Warszawa 1935, 81 - 141.

2) Karijotaičių ir jų įvykdytas Podolijos užėmimo klausimas yra specialiau tirtas J. Puzynos ir H. Paszkiewicziaus. Tarp judviejų buvo užsimezgusi gyva mokslinė diskusija, kurioje H. Paszkiewicz pasirodė tikslesnis ir geresnis šaltinių aiškintojas: J. P u z y n a, Korjat i Korjatowicze, AW 7, 1930, 425-455; papildymai t. p. 11, 1936, 61-97; J. P u z y n a, Pierwsze wystąpienie Korjatowiczów na Rusi południowej, t. p. 13, sąs. 2, 1938, 1-65; H. P a s z -

Drauge su Podole Lietuvos valstybėn buvo įjungta ir Kijevo kunigaikštija, kuri jau nuo Gedimino laikų buvo didžiojo Lietuvos kunigaikščio priklausomybėje, kai Kijevo valdė jaunesnis Gedimino brolis Teodoras. Galutinai senosios Rusios sostinę atėmęs iš totorių įtakos, ten Algirdas pasodino savo sūnų Vladimirą (+1398).

Dar būdamas daliniu kunigaikščiu, 1342 Algirdas buvo padėjęs Pskovui prieš Livonijos magistrą Burchardą von Dreileven, kuris buvo apgūęs Izborską (į vakarus nuo Pskovo). Dalis Pskovo bajorų, „tikėdami iš Algirdo gauti pagalbos“ prieš Livonijos ordiną ir Did. Naugarą, į Pskovo kunigaikščius pravedė vyriausiąją Algirdo sūnų (Vingaudą?, Vingolt?), per krikštą gavusį Andriaus vardą. Bet Algirdaitis tuoj buvo nusiūstas į Polocką.

Tolimesnė kova dėl įtakos šiaurinėse Rusios žemėse tarp Lietuvos ir Maskvos Algirdui atnešė eilę nepasisekimų. 1349 Pskovas nutraukė draugiškus santykius su Algirdu. O Didž. Naugarde tada jis taip pat nebepajėgė įveikti Maskvos įtakos. Tai buvo pasikeitusių politinių santykių išdava.

Iki 14 amž. vidurio Rusios gyventojai, nors išpažindami Bizantijos tikėjimą, noriai pasiduodavo pagonių lietuvių valdžion, nes tuo būdu išsilaisvindavo iš kieto totorių jungo. Padėtis tačiau pamažu keitėsi Lietuvos nenaudai, kai Maskvos kunigaikščiai ėmė stiprėti. Svarbus buvo veiksnys, kad Rusios gyventojus rišo *tas pats* tikėjimas su Maskva, kurios valdovas Jonas Kalita, pirmasis energingas rytinių slavų žemių „rinkėjas“, savo palikuoniams buvo nurodęs aiškų kelią surinkti savo valdžion susiskaldžiusią Rusiją. Bet to paties siekė ir Algirdas, kuris nedvejodamas paskelbė, jog „savaiame visa Rusia (Russia) turėtų priklausyti lietuviams“.³⁾

Tad Algirdas ir Maskvos kunigaikščiai tapo nesutaikomi priešai. Varžybinė kova tarp Vilniaus ir Maskvos jau prasidėjo pačioje Algirdo valdymo pradžioje, kai jis, norėdamas sulaužyti Maskvos jėgą, nutarė *susiartinti* su totorių chanu ir siuntė pas jį 1349 Karijotaičius — Simaną ir Eikšą. Bet jiedu nepasiekė tikslo, nes buvo perduoti didžiajam Maskvos kunigaikščiui, šiam reikalaujant. Gelbėdamas savo pasiuntinius - sūnėnus, Algirdas taikėsi su Maskva. Tada jis jau buvo našlys, ir iš Maskvos kunigaikščio Simano ir metropolito Teognosto gavo leidimą (1349 ar 1350) vesti Tverės kunigaikščio Aleksandro dukterį Julijoną.⁴⁾

Bet greitai vėl kova atsinaujino prie Dimitro (Jono sūnaus) Suzdaliečio. Kiekvienas iš veiklių varžovų, norėdamas nurungti konkurentą,

k i e w i c z, Pierwsze wystąpienia Korjatowiczów na widowni dziejowej, (Priedas prie jo knygos: O genezie i wartosci Krewa, Warszawa 1938, 264-299); H. Paszkiewicz, W sprawie roli politycznej Korjatowiczów na Wołyniu i Podola, AW 13, sąs. 2, 1938, 334-337. Gana tiksliai visą tą ginčą įvertino St. Krakowski, Korjatowicze i sprawa Podolska w XIV w. w oświetleniu najnowszej historjografii polskiej, AW 13, sąs. 1, 1938, 250-274.

3) SRP II 80 (“Omnis Russia ad Letwinos deberet simpliciter pertinere” — Hermano de Wartberge kronika).

4) PSRL 7, 215; 18, 97.

stengėsi išplėsti savo įtaką Pskove, Didž. Naugarde, Smolenske ir Tverėje. Ir Algirdas, ir Maskvos kunigaikštis tuo pačiu laiku darė stiprių pastangų atnaujinti arba išlaikyti savo valstybės ribose arkivyskupo-metropolito sostą graikų tikėjimo gyventojams.

Maskvos kunigaikščių ateičiai buvo gana reikšminga, kad visos Rusios metropolitas savo sostinę iš Kijevo, esančio nuolatinųjų totorių puolimų pavojuose, 1300 perkėlė į šiaurinės Rusios Perejeslavlį. Akstiną tam davė naujas didelis Kijevo apiplėšimas (1299). Po Teognosto Rusios metropolitu Algirdo laikais buvo atkaklus lietuvių priešas Aleksis (1354-78).

Vesdamas Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos interesų apspręstą bažnytinę politiką, Algirdas, nors pats ir būdamas pagonis, rūpinosi ir budėjo, kad jo pavaldiniai ortodoksai nebūtų *priklausomi* nuo priešo žemėje sėdinčio metropolito. Pagaliau jam pasisėkė atstatyti Vytenio ir Gedimino laikų padėtį. 1354 Konstantinopolio patrijarchas paskyrė atskirą Lietuvos valstybei priklausančių žemių metropolitą - arkivyskupą Romaną.

Po Romano mirties (1361), Maskvai ir Aleksiui rūpinantis, Lietuvos stačiatikių metropolija nebebuvo atnaujinta, bet vėl tapo pajungta maskviniam "visos Rusijos metropolitui". Tik po daugelio pastangų Algirdui vėl pavyko Konstantinopolio patrijarchą Filotėją įtikinti Lietuvos ortodoksų labui. Algirdas 1370 smarkiai pasisakė prieš Aleksį, atsakydamas į priekaištus savo laiške Konstantinopolio Filotėjui.⁵⁾ Patrijarchas Lietuvos stačiatikių metropolitą 1375 paskyrė vienuolį Kiprijoną (†1381), kuris pastoviai gyveno Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje, Kijevo pasirinkdamas sostinę. Bet Algirdo pasiektas laimėjimas ilgesnį laiką *nepatvėrė*. Maskvos Dimitras Kiprijono nepripažino ir dėjo pastangų Lietuvai metropolitą išventinti vieną savo numatytą vienuolį. Nuo 1389 Lietuvos metropolija vėl paliovė egzistavusi iki pat 1415, kai Grigorijaus Camblako asmenyje Vytautas trumpam laikui išsirūpino jos atnaujinimą, tepatvėrusį vos penkerius metus.

Lietuvos stačiatikių bažnytinės padėties nesutvarkymas ateičiai paliko didelę spragą, per kurią *veržėsi* Maskvos įtaka. Vėliau ji buvo pridendžiama iš Maskvos einančiu šūkiu — *globoti* tariamai skriaudžiamus Lietuvos stačiatikius, ar „dizunitus“. Tad iš Maskvos iki pat 18-jo amž., ypač nuo Žigimanto Senojo laikų, buvo imta skelbti, jog ji turinti *apginti* katalikų persekiojamus stačiatikius, bažnytinės organizacijos atžvilgiu nuo 16-jo amž. pradžios vėl priklausančius Maskvos metropolitui, kuris nuo 1589 tapo „Maskvos ir visos Rusijos patrijarchu“.

Geriau Algirdui sekėsi kovoti su Maskvos užuomačiomis Smolensko ir Tverės kunigaikštijose. Smolenskas jau nuo anksčiau *lenkėsi* Lietuvos įtakai. Algirdas ėmė skaldyti plačią kunigaikštiją, sau vieną po kitos pasiimdamas kaikurias sritis ir pilis. 1355 jo garnizonai įsikūrė Rževe

5) Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft V, 1907, 358-361 (Algirdo graikiškai rašyto laiško tekstas).

ir Bialoje. Iki 1362 jis užėmė Smolensko kunigaikštijai priklausanti Mogiliavą, Toropiečą, Mstislavlį ir kt. Pats Smolenskas tapo apsuptas Algirdo valdomis, taigi jo valiai Smolenskas turėjo lenktis per jėgą, kai Maskvos kunigaikštis nepajėgė ten išvystyti savo įtakos.

Nežiūrint reikšmingų Algirdo laimėjimų kovoje su Maskva, šios jėga pasiliko ir toliau grėsminga Lietuvos valstybei. Toji Rusios šiaurės kunigaikštija pamažu darėsi vis stipresnė ir didesnė. Tad jau prie Algirdo anūko (Kazimiero), susidėjus dar palankesnėms Maskvos sąlygoms, jos kunigaikščiai pradės reikšti savo kietas pretenzijas į Rusios žemes, esančias Gedimainaičių valdžioje, o dalis rytinių Lietuvos pasienių stačiatikių gyventojų ims palankiau žvelgti į Kremliaus pusę.

Bet Algirdas vis dar sėkmingai skleidė Lietuvos valstybingumą Rusioje, nors ir susitikdamas su Maskvos pasipriešinimu. Žymiausia kova dėl įtakos tarp Vilniaus ir Maskvos prasidėjo Tverės kunigaikštijoje. Patys Tverės kunigaikščiai jau nuo seniau tarpusavy nesutardavo. Vieni jų jieškojo Lietuvos pagalbos, kiti rėmėsi Maskva.

Gindamas teises savo svainio Tverės kunigaikščio Mykolo (Aleksandro sūnaus), Algirdas ginklu kliudė ten įsistiprinti Maskvai. Tris kartus (1368, 1370, 1372) jis, nepasiekdamas aiškios pergalės, žygiavo prieš Maskvą. 1368 rudenį Algirdo žygyje dalyvavo Kęstutis su jaunučiu Vytautu, „visi lietuvių kunigaikščiai“ ir „Smolensko jėga“. Nors priešas buvo užkluptas netikėtai, tačiau žiemos sąlygomis pats Algirdas nebuvo pasiruošęs ilgam apgulimui. Todėl, prastovėjęs prie Maskvos mūrų „tris dienas ir tris naktis“ ir nuteriojęs apylinkę, jis grįžo atgal.⁶⁾ Iki tol niekadose lietuviai nebuvo pasiekę Maskvos vartų. Lieka neaišku, ar tas paslaptimi apgaubtas žygis teturėjo reikšti vien Tverės Mykolo teisių gynimą, ar kai ką ir daugiau.

Antrasis Algirdo rudens žygis (1370. XI.), kuriame dalyvavo Kęstutis „su kitais lietuvių kunigaikščiais“, Tverės Mykolas ir Smolensko Sviatoslavas, jau nebuvo netikėtas. Nepasisekus paimti Volok-Lamskij, Algirdas gruodžio 6 priartėjo prie Maskvos mūrų, o kunigaikštis Dimitras (Donietis) užsidarė Kremliuje, pilnai pasiruošęs. Tad Vilniaus valdovas, prastovėjęs 10 dienų, padarė su juo paliaubas. Metraštininkas su pasitenkinimu išsitaria, jog Algirdo kariai grįžę namo „stipriai būkštaudami, žvalgydamiesi ir bijodami galinčių juos persekioti (būrių)“.⁷⁾ Bet Algirdo pasirodymas prie miesto vartų *palankiai* buvo sutiktas Maskvos valdžia nepatenkintųjų. Metropolitais turėjo pagrasyti, jog nusikalstą tie, kurie susidedą su pagonių kunigaikščiu, o kova su Algirdu buvo paskelbta šventu karu.

Tretįjį Maskvos žygį 1372. IV pradėjo Kęstutis ir Andrius Algirdaitis (iš Polocko), netikėtai su didele kariuomene įsiveržę į Dimitro Doniečio žemes. Čia žygiavo būriai iš „Lietuvos, Liachų ir Žemaičių“.

6) PSRL 18, 108. Plg. įdomias pastabas apie Algirdo žygius į Maskvą: J. M a t u s a s, Algirdo kelias į Maskvą, Draugas, 1960. XI. 5, psl. 6; A. K u č i n s k a s, Kęstutis, lietuvių tautos gynėjas, Kaunas (Marijampolė) 1938, 152-155.

7) PSRL 18, 110.

O pats Algirdas išsiruošė vasarą. Nors pasiruošusi Maskva neprileido jo prie savo mūrų, tačiau nė katra pusė nestojo atviron kovon.⁸⁾ Po kelių dienų buvo padaryta taika, ir varžovai grįžo atgal į savo sostines, neišsikovoję sau aiškios persvaros ir pastovių laimėjimų. Algirdas toliau nebesikišo į Maskvos ir Tverės santykius.

Algirdo žygiuose nė vienu atveju nebuvo prieita prie sprendžiamų kautynių. Savo kariuomenėje turėdamas daug stačiatikių, Algirdas nesiryžo kautis su Maskvos Dimitru, kuris turėjo metropolito Aleksio paramą ir palaiminimą. Be to, nuolatinės kovos su ordinu atitraukė Algirdo dėmesį į vakarus. Kai Tverės kunigaikštis Mykolas dar bandė toliau tęsti kovą prieš Maskvą, nebegaudamas Vilniuje paramos, turėjo tuoju pat (1375) pasidaryti Maskvos (Dimitro Jonaičio) vasalu.

Tuo tarpu Maskvos kunigaikščiai, nors ir turėdami pripažinti totorių viršenybę, tuo pačių laiku stengėsi savo valdžion paimti kitas rusų žemes. Maskviečiams kaip tik lengviau sekėsi šiaurinėse srityse, kurios buvo toli nuo valdų, betarpiškai pažinusių totorių jungą, pvz., pietinėje Rusijoje.

Kai į gyvenimo galą Algirdo aktyvumas rytuose mažėjo, Maskvos kunigaikštija ėmė dar labiau stiprintis. Ji pastoviau domėjosi ir tomis atskiromis nepriklausomomis kunigaikštijoms (D. Naugardu, Pskovu, Tvere, Smolensku), kurioms įveikti Algirdas buvo dėjęs daug energijos. Kartais tos kunigaikštijos taip pasipriešindavo abiem varžovam, jog išsikovodavo visišką nepriklausomumą, kaip pvz., Pskovas. Ilgą laiką panašiai buvo ir su D. Naugardo respublika, nors Algirdas siekė ją priversti paklusti. Prieš Algirdo mirtį ten laimėjo pagaliau Maskvos įtaka, kurios pasėkoje 1375 D. Naugardas su Dimitru padarė sutartį.

Algirdui nepavyko *sutramdyti* kylančios Maskvos jėgos, kuri nuo 15-jo amž. galo vis labiau iš rytų ims *grasinti* Lietuvai, panašiai kaip 14-me amž. jos egzistencijai pastoviai grasė vokiečių ordinas. Paskutinis Lietuvos valdovas, kuris turėjo užsimojimų įveikti Maskvą, buvo didysis Kęstutaitis.

2. Ankstybieji Vytauto žygiai rytuose

Visas Vytauto gyvenimas buvo padalintas tarp uždavinių rytuose ir vakaruose. Iš visų Lietuvos valdovų Vytautas su Vakaraais buvo daugiausia turėjęs sąlyčio ir labiau pažinęs Vakarų kultūrą. Ketveri metai ordino žemėse buvo jo naudingai praleistas "mokslo laikas". Tad Vytautas ir Lietuvoje iškiepijo daug Vakarų kultūros elementų. Bet ir su Rytais jis turėjo gana stiprių saitų. Su pačia Maskva jį rišo artima giminystė, kai ten 1392 nutekėjo vienintelė jo atžala, jo duktė Sofija. Iš visų Gediminaičių daugiausia Vytautas yra veikęs rytų erdvėje, ilgiems laikams ten palikdamas žymių pėdsakų.

Įveikdamas stepių klajoklius ir pasiekdamas Juodąją jūrą, Vytautas išlygino iki tol perdėm kontinentalinį Lietuvos valstybės charakterį.

8) PSRL 18, 112-113.

Pietų Rusioje jis statė tvirtoves, kolonizavo stepių nomadus totorius. Susiskaldžiusių totorių puolimus jis atrėmė jų pačių pagalba. Dar 17-jo amž. žemėlapiuose Dniepro žemupyje aptinkami pavadinimai "Vytauto pirtis", "Vytauto brasta" ir t. t. buvo didžiojo Kęstutaičio veiklos liudininkai. Visu platumu Vytautas atnaujino dėdės vykdytą rytų ekspansiją tuo pačiu laiku, kai vakarų pusėje reikėjo gintis nuo kerštaujančio ordino puolimų.

Kęstutaičio veikimas rytų - pietų erdvėje pasireiškė trejopu būdu: 1) jis labiau prie centro jungė atsipalaidavusias dalines kunigaikštijas; 2) jis paėmė vasalinėn Lietuvos priklausomybėn tarpines sritis tolimame Maskvos pasienyje; 3) pagaliau totorių bendradarbiavimo jieškodamas, jis bandė įsigalėti visose rusų žemėse. Totorių pagalba jis siekė įvykdyti senąją Algirdo programą. Pagal rusų metraščius, Vytautas žadėjo Perekopo (Krymo) vad. Aukso ordos chanui Tochtamišui, nugalėjęs jo priešą Timur-Kutlugą, pasodinti jį visų totorių chanatų viršūnėje, sakydamas: "o tu mane pasodinki didžiojoje Maskvos kunigaikštijoje... Vokiečius (ordiną) aš pats paimsiu!"⁹⁾

Vytautas siekė pats betarpiškai valdyti rusiškas žemes. Todėl jis naikino dalines kunigaikštijas, surasdamas įvairių progų pašalinti eilę Gediminaičių, o jų sritis padaryti nuo savęs priklausomas. Du suimti paties Jogailos broliai buvo nusiųsti Krokuvon.¹⁰⁾ Po Julijonos Algirdienės mirties jauniausias karaliaus brolis, būtent Švitrigaila, kuris per krikštą buvo gavęs Boleslovo vardą, prieš Jogailos valią buvo iššeimininkavęs Vitebske. Su Jogailos žinia, Vytautas kartu su Skirgaila 1392 paėmė Vitebską. Dėl neaiškios laikysenos ir kitas Jogailos brolis — Briansko ir Naugardo — Sieversko kunigaikštis Dimitras Kaributas 1393 pavasarį kautynėse buvo nugalėtas. Jis nebeteko ir savo valdos.

Vytauto ir Jogailos susitarimu Podolė buvo padalinta. Vakarinę jos dalį, neišjungdamas iš Lietuvos valstybės,¹¹⁾ su eile svarbių pilių, Jogaila 1395 davė Spytekui iš Melsztyno. Šis daugiausia buvo pasitarnavęs, kviečiant Jogailą karaliumi.¹²⁾ Kitą Podolės sritį vėliau gavo Švitrigaila. Ištrūkęs iš Krokuvos kalėjimo, jis jieškojo prieglaudos Vengrijoje, o gavęs Podolę, rūpinosi ją išlaikyti Lietuvai.

Toje pietinėje valstybės dalyje buvo padaryta ir kitų žymių atmainų. Iš Liubarto sūnaus Teodoro Vytautas atėmė Volinijos Vladimirą, bet jį paskyrė vietininku į Naugardą - Sieverską. Bet Liubartaitis taip

9) PSRL 22, 203: "...ja tebe posażu na Ordie, i na Sarai, i na Bolgariech, i na Astarhani, i na Ozovie, i na Zajaickoj Ordie, a ty mene posadi na moskovskom velikom kniaženijū, i na vsej semantcati tem, i Novegrade velikom, i na Pskove, a Tver i Riazan' moi i jest, a Niemcy sam vozmu". Plg. panašius tekstus kronikose D. Naugardo (t. p. 4, 103) ir Nikono (t. p. 11, 172).

10) SRP III, 185. Plg. A. Lewicki, Powstanie Świdrygielly, Kraków 1892; J. M a t u s a s, Švitrigaila, Lietuvos didysis kunigaikštis, Kaunas 1938.

11) Plg. G. R h o d e, Die Ostgrenze Polens. I. Band (in Mittelalter bis zum Jahre 1401), Koeln 1955, 349.

12) DługO XII, 463.

pat pabėgo Vengrijon.¹³⁾ Kaip bėglys, prie jo prisijungė ir trečias Gedimino anūkas, buvęs Podolės kunigaikštis Teodoras Karijotaitis.

Beveik tuo pat laiku (1396) Vytautas iš Vladimiro Algirdaičio atėmė Kijevą, sau pasilaikydamas Žitomiro ir Ovručio plačius valsčius („volosti“). Kijevas buvo atiduotas Skirgailai mainais už Polocką. Jau 1392.XII.6 susivažiavęs Belze su Jogaila ir Skirgaila, Vytautas pagaliau susitaikė su karaliaus broliu. Jis pasižadėjo Skirgailai teikti paramą, padėti iš Kijevo išvaryti Vladimirą, kuris vėliau gavo Kopylių. Bet senosios Rusios sostinėje Vytautas galėjo greitai pasodinti vietininku savo svainį, ištikimą Alšėnų kunigaikštį Joną Algimantaitį, nes Skirgaila 1397 ten buvo vietinių nunuodytas. Šitaip tragiškai baigė savo neramų gyvenimą veiklus Algirdaitis, kuris ilgametį broliui tarnavimą buvo pradėjęs 1379 paslaptinęja kelione į Vakarus.

Plėsdamas savo valdžią rytuose, Vytautas energingai sutvarkė Smolenską. Lietuvos ekspansijoje į rytus ši Dniepro augštupio kunigaikštija žymią rolę vaidino nuo Mindaugo laikų, nes yra duomenų, kad jau 13-jo amž. pusėje lietuvių kunigaikštis Edvydas buvo įsitvirtinęs Smolenske.¹⁴⁾ Ši Dniepro tvirtovė buvo svarbus raktas į didžiausius plotus. Smolenskas ilgai saugojo Lietuvos valstybės šiaurės-rytų valdas, ir lietuviai nuo 1514 per visą šimtmetį nedarė su Maskva pastovios taikos, iš visų jėgų stengdamiesi jį atgal atsiimti.

Nuo 1386 Smolenskas buvo taikoje su Lietuva.¹⁵⁾ Bet du Sviatoslavo sūnūs — Jogailai paklusnumą žadėjęs Jurgis ir jo brolis Hlebas — pateko savitarpio nesantaikon. Remdamasis giminyste, Vytautas pasisiūlė tarpininkauti ir ta proga 1395 rudenį užėmė Smolenską, iškilmingai miestan įžengdamas ir amžininkus nustebindamas. Belaisvį Hlebą pasiuntęs Krokuvon, Vytautas užėmė ir Smolensko leną Viazmą, o Lietuvai naujai prijungtose žemėse vietininkais paskyrė Jomantą (Jamontą) ir Vosylių Boreikaičius.¹⁶⁾ Iš Smolensko puldamas Riazanę, kuris savo globon paėmė Jurgį Sviatoslovaitį, Vytautas priartėjo prie valdų savo žento Vosylius I (1389 - 1425), su kuriuo oficialiai laikėsi taikos. Maskvos valdovas tačiau slapton sąjungon prieš uošvį buvo įtraukęs Riazanę ir dar Tverės kunigaikštį Mykolą.¹⁷⁾ Kai Vytautas ties Niekudavu (Kalugos gubern.) sutriuškino Riazanės kunigaikščio eiles, Vosyliui tai įvarė baimės. Jis du kartu pasimatė su Vytautu (prie Kolomnos netoli Maskvos ir Smolenske,¹⁸⁾ sutikdamas perleisti jo įtakai Maskvai

13) Plg. L. Kolankowski, Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagielonów, I t. (1377-1499) Warszawa 1930, 61.

14) M. S t r y j k o s k i, Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkich Rusi, I, 1846, 285-286. Plg. H. Paszkiewicz, The Origin of Russia, London 1954, 203.

15) Kai 1385 m. rudenį Andrius Algirdaitis Livonijos ordinui užrašė „visą savo Polocko karalystę“, jis padarė sąjungą su Smolensko kunigaikščiu Sviatoslavu, kuris užvaldė Mstislavį. Maištininkai tačiau greitai buvo įveikti. Pačiam Sviatoslavui žuvus prie Mstislavlio ant Vechros kranto, jo sūnus Jurgis pažadėjo Jogailai paklusnumą.

16) PSRL 4, 101; 17, 46, 81, 327.

17) PSRL 11, 163; 15, 165.

18) 4, 99; 8, 69; 11, 166; 17, 81.

artimas žemes. Nors Vosylius buvo bandęs prieš Vytautą sąjungon įtraukti ir Did. Naugardą, bet Kęstutaitis išėjo laimėtoju. Naugardas suėjo konfliktan su Maskva, kai Tverės kunigaikščio Mykolo sūnus Jonas su kitais kunigaikščiais Vilniuje viešėjo pas Vytautą.

Nuo Astravos (Ostrowo) sutarties dar nebuvo praėję penkeri metai, o Vytautas jau buvo įvykdęs daug atmainų. Polocke, Vitebske, Smolenske, Naugarde-Sieverske ir Kijeve sėdėjo Vytauto vietininkai. Pasiliko nežymios kunigaikštijos: Černigovo, Pagirio (Polėsės), Ostragškių (Volinijoje). Išsilaikė nuo Vytauto priklausomos smulkios Gediminaičių valdomos, kunigaikštijos Ratne, Kopyliuje, Zaslavlyje.

Tylioje Vilniaus ir Maskvos varžybose dėl įtakos tarpinėse kunigaikštijose Vytauto stiprėjimas nepaliko be pėdsakų. Jam pasidavinėjo arti Maskvos — Okos augštupio sričių kunigaikščiai, kaip Karačevo, Mcensko, Kozelsko, Serpeisko, Masalsko, gal būt ir Peremišlio.¹⁹⁾ Šalia smulkių leninių kunigaikštijų, kurios klausė Vilniaus, kai kurios sritys buvo betarpiškai pajungtos Vytautui. Apie 1400, pvz., Karačeve, Serpeiske ir Mcenske jau nebebuvo savarankiškų vietinių kunigaikščių, o tik Vytauto vietininkai.²⁰⁾

Nors Jogaila savo pusbroliui Astrave nebuvo formaliai davęs didžiojo kunigaikščio titulo, Vytautas tačiau savo savarankiška veikla 14-jo amž. gale visą Lietuvos valstybę turėjo savo valdžioje. Daugiausia iniciatyvos ir iki tol Vilniaus valdovui neįprasto judrumo Kęstutaitis parodė rytuose. Kad čia jis galėtų turėti laisvas rankas, dar sykį ordinui aukojo Žemaičius (Salyno taika 1398).²¹⁾ Apsidraudęs vakarų fronte, „Vytautas, kurio gyslose — anot Leopoldo V. Rankės — tekėjo toks kraujas, kuris buvo giminingas didžiojo chano garbės troškimui, pareiškė esąs skirtas valdyti pasaulį“.²²⁾ Išnaudodamas totorių vidaus nesutikimus, iš tiesų Vytautas siekė savo valdžion paimti visas rytų slavų žemes. Bet čia jį pradžioje ištiko didžiausias smūgis, turėjęs skaudžių pasėkų.

3. Vytauto santykiai su totoriais ir Vorsklos nelaimė

Iki pat 16-jo amž. pradžios Lietuvos istorijoje totoriai įsirašė kaip reikšmingas veiksnys. Su totoriais jau buvo susitikęs karalius Mindaugas, ir Lietuvos Metraščio plačioji redakcija minėjo eilę žinių apie 13-jo amž. lietuvių susikirtimus su totoriais.²³⁾ Su jais kovėsi ir Algirdas. Bet

-
- 19) J. N a t a n s o n — L e s k i, Granica moskiewska w epoce Jagiellonskiej. Dzieje granica wschodniej Rzplitej, I, 1922, 20.
20) J. N a t a n s o n — L e s k i, Granica o. c. 1, 21. Plg. G. R h o d e, Ostgrenze o. c. 1, 351.
21) E. W e i s e, Die Staatsvertraege des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert, I (1398-1437), Koenigsberg i. Pr. 1939, 9-12 (kritiškas tekstas, geresnis už anksčiau skelbtuosius).
22) Žr. Z. I v i n s k i s, Vytautas Didysis istorinėje literatūroje (ir jo perijodo bibliografija), Athenaeum, I, Nr. 2 Kaunas 1930, 190-212; II, Nr. 1, 1931, 89-141 Istorigrafijoje įdomiai Vytauto vaidmuo apžvelgtas I. L a p p o, Istorinė Vytauto reikšmė, Praeitis 11, 1933, 19 (1-71).
23) PSRL 17, 234, 250, 304, 365, 430, 481 (Ringaudas prie Mohilnos 1234 totorius

daugiausia su totoriais susitiko Lietuva 14-jo amž. gale. Tam įdomios progos davė kilę nesutikimai pačioje Aukso ordoje. Naujasis chanas Tochtamišas, kuris iš pradžių buvo didžiojo chano Timuro globojamas, vėliau (1391) buvo jo sumuštas. Kad ir atgavęs valdžią, Tochtamišas nesijautė saugus. Jis jieskojo sau atramos Lietuvoje, kurios žemės ru-bežiavosi su Aukso orda. 1393.V.20 jis siuntė Jogailai savo garsųjį „jarlyką“ (rašta), kviesdamas jį sąjungon prieš bendrus priešus, iš savo pusės siūlydamas pagalbą, „kai ištikis reikalas“: „Aš esu pasirengęs tau padėti su visa mano jėga; tiktai duokite man žinią“.²⁴⁾

Ką Jogaila atsakė Tochtamišui, nėra žinoma. Kai 1395 pavasarį vėl Timuro būriai sumušė Aukso ordos chaną, jam nebeprisisekė toliau išsilaikyti valdžioje. Tad 1396 Tochtamišas su savo šalininkais ir gausia šeima prisiglaudė Lietuvoje. Jis tikėjosi su Vytauto pagalba atgauti prarastą valdžią. O Kęstutaičiui, kuris, įsimaišydamas į totorių ginčus, troško išplėsti savo valdžią ant visos Rusijos, į Kipčaką pretenduojančio chano atbėgimas buvo viliojantis. Tochtamišas teikė patogią progą. Vytauto nusistatymas rusų metraščiuose yra atžymėtas įvairiais vaizdingais posakiais. Jis esą Tochtamišui sakęs: „Aš įkelsiu tave ordos sostan, o tu pasodinsi mane didžiojo Maskvos kunigaikštijoje ir visos Rusijos valdžioje“.²⁵⁾

Tochtamišo „jarlykas“ Vytautui nėra išlikęs; bet jis turėjo reikšti Vytautui valdžią ant visų rusų žemių. Nuo 1397 pamečiui Kęstutaitis atliko į totorius tris žygius. Atrodo, pritariant Jogailai, kuris iš viso rūpestingai rėmė pusbrolio rytų planus, Vytautas (1397) suruošė didelį žygį prie Juodosios jūros ir Kryman, ^{25a)} kuris tada totorių gyvenime vaidino svarbią rolę. Atsigabenęs iš žygio daug totorių belaisvių ir pabėgėlių, kurių pusę atidavė Jogailai, juos Vytautas įkurdino Trakų kunigaikštijoje. Gavę sau privilegijas iš Vytauto, kuris totorių atmintyje per šimtmečius buvo garbinamas, Lietuvos totoriai išlaikė savo mahometonišką tikėjimą ir papročius, kai tuo tarpu Lenkijoje jie buvo sukrikščioninti ir sulenkinti.

Antrame žygyje (1398) Vytautas Dniepro žiotyse pastatė tvirtovę „Tavan“ (šv. Jono pilį).²⁶⁾ Berods, to žygio metu paimtieji karaimai

„na golovu porazil“); plg. Volynijos (Ipatijaus) metraščio žinią, kad 1258-59 totorių chanas Burundajus su Danieliu Romanaičių nuterioję Aukštaičių žemes iki Nalšėnų (PSRL 2, 846). Plačiau žr. J. P u z y n a, W. sprawie walk Litwinów z Tartarami o Ruś w latach 1238-43, Przegląd Historyczno-Wojskowy, IX, zes. 3, 1937 (plg. rec. S t. Z a j a c z k o w s k i, AW 13, 1938, 303). J. C h a b a n i e r, Les Tatars Lituaniens, Aperçus historiques et militaires, Revue Historique de l'Armée, Paris 1960, Nr. 3, 16.

24) L. K o l a n k o w s k i, Dzieje W. Ks. Lit. o. c. 67 pastb.2 (įdomi citata iš „jarlyko“ nuorašo, rasto Varšuvos Centriniam Archyve).

25) PSRL 11, 172; plg. t. p. 4, 103; 8, 72 („...pojdīm i pobiedīm carja Temir Kutlūja, vziem carstvo jeho, posadīm na niem carja Tachtamyša, a sam siadu na Moskvie, na velikom kniaženij, na vsiej ruskoj zemli...“); PSRL 17, 517.

25a) A. P r o c h a s k a, Z Witoldowych dziejów. I. Układ Witolda z Tochtamyszem, PH 14, 1912, 259-270; M. Ż d a n, Stosunki litewsko. tatarskie za czasów Witolda, w. ks. Litwy, AW 7, 1930, 529-601.

26) SRP III, 222.

buvo apgyvendinti Lucke ir Naujuosiuose Trakuose.²⁷⁾ Iš tų dviejų žygių trūksta smulkesnių versmių. Yra tikra tačiau, kad Vytautas tvirčiau siekė atsistoti prie Juodosios jūros. Dalyvavimas valachų Vytauto būriuose leidžia tarti, jog jis Dniepro žemupyje yra turėjęs plačių planų. Bet jiems įgyvendinti reikėjo daugiau jėgos. Neužteko paramos kelių būrelių iš Prūsų ordino,²⁸⁾ kuris džiaugėsi vėl gavęs iki pat Nevėžio trokštamus Žemaičius iš Vytauto, rytų rūpesčiais persiėmusio (1398).

Vytauto veikimą totorių stepėse palaikė ir Jogaila. 1398 gale jis formaliai pripažino pusbroliui ir daugiau teisių, pavadindamas jį „vyriausiuoju Lietuvos kunigaikščiu“ — „supremus dux Lituaniae“.²⁹⁾ Pagaliau ir Vilnių iki pat mirties karalius užleido Vytautui. Jis prašė Romą, kaip matyti iš Bonifaco IX bulės, paremti žygį prieš „bedieviškas gaujas totorių, pagonių, turkų ir kitų barbarų bei tautų“.³⁰⁾ Iš tiesų popiežius 1399. V pavadė Krokuvos vyskupui skelbti *kryžiaus karą*. Šitaip pirmą kartą buvo išpildytas prancūzų riterio Philippe de Mezières siūlymas — į kryžiaus žygį prieš krikščionybės priešus pritraukti ir lietuvius.³¹⁾ Lietuvių tauta, kuri — nuo 13-jo amž. pradžios — pati buvo tiek daug iškentusi kryžiaus karų puolimų, pateko į skaičių kryžiaus karą vedančiųjų tautų. O pats „kryžiaus karas“ turėjo vykti kaip tik tuose plotuose, į kuriuos Algirdas per krikšto derybas buvo siūlęs nusikraustyti vokiečių ordinui.³²⁾ Bet kryžiaus žygio bulės pasisėkimas begalėjo būti gana ribotas, nes jai skelbti laiko jau beveik nebebuvo.

Pats Vytautas, Krokuvoje praleidęs 1399 pavasarį,³³⁾ vykdė plačius pasiruošimus. Kijeve jau birželio mėn. prie gausių stalų buvo susirinkusi didelė kariuomenė.³⁴⁾ Šalia paties Vytauto būrių iš tikrosios Lietuvos ir rusiškųjų žemių, dalyvavo būrelis lenkų riterių ir su 1600 raitelių Ragainės komtūras Markvardas Salzbachas.³⁵⁾ Atsiuntė savo karių ir Moldavijos „Gaspadorius“ Steponas. Pats Tochtamišas, žinoma, stojo su savo šalininkais. Bet iš Lenkijos kilmingųjų pusės žygiui entuziazmo nebuvo. Anot Dlugošo, karalienė Jadvyga, kuri 1399 vasarą (VII.17) po

27) Plg. Z. I v i n s k i s, Trakų Galvės ežero salos pilis, Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejaus Metraštis I, 1941.

28) SRP III, 222.

29) O. H a l e c k i, Dzieje unii jagiellonskiej, I, 1919, 156 pšt. 3.

30) A. T h e i n e r, Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae, I, 1860, 769.

31) J. J a k š t a s, Das Baltikum in der Kreuzzugsbewegungs des 14. Jhs. Die Nachrichten Philipps de Mezieres ueber die baltischen Gebiete, atsp. iš Commentationes Balticae VI-VII, 3, Bonn 1959, 36-37 (174-175). Į šią svarbų Lietuvos istorijos šaltinį, kurį J. Jakštas su įdomiomis pastabomis perteikė, reikia atkreipti dėmesį.

32) SRP II, 80 (“Item postulabant, quod ordo locaretur ad solitudines inter Tartaros et Rutenos ad defendandum eos ab impugnatione Tartarorum”).

33) CEV, 59.

34) DlugO XII, 527.

35) MPH II 889; SRP III, 230; CEV, 961. Apie M. Salzbachą ir jo rolę išsamiau A. Prochaska, Markward Salzbach. Z diejów Litwy, PH IX, zes. 1, 1909, 25 (12-28); esz. 2, 121-132. Plg. M. G o y s k i rec. KH 26, 1912, 332-333; J. D ą b r o w s k i, Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Dlugosza z lat 1385-1444, I, Wrocław — Warszawa — Kraków 1961, 53.

gimdymo į karstą nusekė savo dukrelę, jau buvo įspėjusi nelaimingą žygio pabaigą.³⁶⁾ Sau nieko gera iš Vytauto žygio negalėjo tikėtis Vytauto žentas Vasilius, ir todėl jis laikėsi pasyviai, kai Konstantinopolio patrijarchas ragino visos Rusios metropolitą Kiprijoną skelbti kryžiaus karą.³⁷⁾

Lemiamas Vytauto žygis, vietoje Timuro ir jo emiro Edigos (Edigiu) pasodinti Aukso ordoje Tochtamišą, nelaimingai pasibaigė. Kairiuoju Dniepro krantu Vytautas nužygiavo palei jo prieupį Vorsklą truputį šiauriau Poltavos, kur po 410 metų Petras Didysis sutriuškino švedų galybę (1709). Sustojęs rugpiūčio 5 Vorsklos krante, Vytautas laukė kelias dienas ir su chanu Timuru - Kutlugu vedė nesėkmingas derybas. Esą Vytautas reikalavęs chaną jam paklusti ir savo piniguose mušti Vytauto ženklą.³⁸⁾ Timuras tačiau derybomis norėjo tik laimėti laiko, nes laukė savo karo vado Edigos dalinių. Šitaip rugpiūčio 12 popietėje totorių kariuomenės į kautynes stojo žymiai daugiau už Vytauto jėgas.³⁹⁾

Vorsklos kautynės, apie kurias iš ano laiko yra daug šaltinių,⁴⁰⁾ reiškė galą Vytauto didiesiems planams. Didelė dalis apsuptos jo kariuomenės (skaičiuojama trys ketvirčiai) buvo išžudyta. Užmuštųjų skaičius tačiau labai perdedamas, kai minima 100.000 kritusių, nes iš viso Vytauto pusėje kovojančių krikščionių tebuvo bent *dešimtį* kartų mažiau.

Metraščiuose skirtingai paduodami skaičiai kautynėse dalyvavusių Gediminaičių ir Riurikaičių kunigaikščių ir jų aukų. Po Vytauto vėliava bus kovoję apie 50 kunigaikščių, iš kurių per dvidešimt žuvo. Jų tarpe buvo du žinomi Algirdaičiai, 1380 kovoję prieš Jogailą Maskvos pusėje, būtent, Polocko — Andrius ir Briansko — Dimitras. Žuvo taip pat Jaunučio Gediminaičio sūnus Mykolas (iš Zaslavslio), du Karijotaičiai (Semenas ir Hlebas).⁴¹⁾ Prie Vorsklos galvas paguldė Vytauto ištikimieji Smolensko vietininkai Boreikaičiai ir žymusis Krokuvos vaivada, ir Podolijos valdytojas Spytekas iš Melsztyno. Jo didelį narsumą iškeldamas Dlugošas pastebi, jog jis esą įtikinėjęs Vytautą nepradėti kautynių. Ištisa Dlugošo pastraipa apie Spyteko iš Melsztyno pokalbį atrodo iki šiol esanti paimta iš kokio mums nežinomo šaltinio. Naujai yra tačiau įrodyta, jog tas visas gražus ir dramatiškas epizodas apie Spyteką Dlugošo yra parašytas laikantis Tito Livijaus žinomos teksto vie-

36) DlugO XII, 526. Jadvygos "pranašystė" apie pralaimėjimą, atrodė, gali remtis Krokuvos dvare išlikusia tradicija (J. Dąbrowski, Rozbiór krytyczny o. c. 53). J. Radlica, (Królowa Jadwiga, Sacrum Poloniae Millenium, IV, Rzym 1957, 105) samprotauja, jog tą žinią Dlugošas galėjo paimti iš Jadvygos kanonizacijos procesui surinktos medžiagos.

37) Acta Patriarchatus Constantinopolitani, II, 1862, 280-285.

38) PSRL 11, 173.

39) Plg. M. Ždan, Stosunki lit. — tatarskie o. c. 549.

40) DlugO XII, 527-528; SRP III, 230; MPH II, 889; III, 82; PSRL 17, 518 (Bychovco kronika). Plg. B. Spuler, Die Goldene Horde, 1943, 139 pstb. 22.

41) PSRL 17, 48.

tos, kur romėnų vadai kare prieš Hanibalą prieš Kanų kautynes tarpusavyje nesutaria...^{41a)}

Iš vokiečių ordino kariuomenės teišsigelbėjo pora riterių (jų tarpe Salzbachas) ir dešimtis vyrų⁴²⁾ Savo galvas tolimose stepėse paliko ir vieninteliai du lietuviai - kryžiuočiai Jonas ir Tomas Survilos.

Pačiam Vytautui nakties tamsoje, drauge su jaunu broliu Žigimantu ir Švitrigaila, pasisėkė pabėgti. Už išsigelbėjimą, pagal nuo seno einančią tradiciją, jis įkūręs pranciškonų vienuolyną Kaune.⁴³⁾ Žinoma, Vorsklos sriautuose buvo palaidoti didieji planai Kęstutaičio, kaip ir jo globotinio Tochtamišo. Ypač skaudžiai likimas keršijo šiam Timuro priešui. Juk Kulikovo kautynėse (1380) Maskvos Dimitro sumuštą Jogailos sąjungininką,⁴⁴⁾ didįjį Kipčako chaną Namajų, Timuro pavedimu, Tochtamišas prie Kalkos upės visai pribaižė, galutinai sužlugdydamas jo „imperiją“. Prie Vorsklos pats Timuras į nieką pavertė savo buvusio pupillo visus planus.

Nors abiejų pusbrolių žymieji žygiai į stepes — ir Jogailos „vienos dienos pavėlavimas“ (1380), ir Vytauto įsimaišymas į totorių vidaus nesantaikas — Lietuvos rytų politikoje lauktų vaisių neatnešė, bet Kęstutaitis nepaliovė toliau tęsęs Juodosios jūros ir stepių politiką.

Iš prie Vorsklos laimėjusių Timuro būrių didžioji Lietuvos kunigaikštija ypatingų smūgių nebepatyrė. Totoriai įsiveržė Volinijon, o Pečoros vienuolynas ir Kijevas sumokėjo kontribuciją. Esą prie Kijevo Timuras prastovėjęs tris dienas, „o kijeviečiai atsipirko, sumokėję už save 3.000 lietuviškų rublių“.⁴⁵⁾ Po Timuro mirties prasidėję totorių vidaus ginčai neleido jiems išnaudoti įgytos pergalės. Vytautas ir toliau reikėsi čia tarpininko - diplomato vaidmenyje, o naujasis chanas atsiuntė pas Vytautą savo pasiuntinius.⁴⁶⁾

Vorsklos pralaimėjimas tačiau Vytautui nešė nuostolius kituose frontuose. Jis nebegalėjo daugiau atsipalaiduoti nuo Lenkijos. Nelaimingosios Vytautui kautynės Karūnos interesams tačiau buvo laimingos.

41a) W. Mad y d a, Wzory klasyszne w "Historii Polski" Długosza, Eos, t. 49, zes. 2, 1957-1958, 183-184; plg. J. Dą b r o w s k i, Rozbiór krytyczny o. c. 54.

42) SRP III, 230.

43) Plačiau žr. V. Gidžiūnas, De Fratibus Minoribus in Lituania I, Romae 1950, 46-47 (ten nurodyta atitinkama bibliogr.).

44) Sunkioje savo politinėje padėtyje Jogaila 1380 buvo padaręs sąjungą su totoriais, nukreiptų prieš Maskvą. "Su visa lietuvių jėga" (PSRL 11, 66: "so vseju litovskuju siloju") Jogaila vyko padėti sąjungininkui Mamajui prieš Dimitrą, bet p a v ė l a v o. Kautynių dieną Jogaila stovėjo "vienos dienos kelio atstume" nuo Nepriavdos upės, kur maskviečiai prie Dono augštapio Kulikovo laukuose (1380. IX. 8) sumušė totorius. Tuo metu Algirdaičių savitarpio santykiai buvo taip susipainioję, jog Maskvos pusėje kovėsi du vyresnieji Jogailos broliai (iš pirmosios Algirdo žmonos Marijos Vitebskietės), būtent — Andrius ir Dimitras. Maskvos ir Vilniaus tolimesniems santykiams fatališkas buvo tas Jogailos pavėlavimas į Kulikovo kautynes, kurios Maskvos Dimitrui atnešė "Doniečio" garbę. Lieka paslaptis, kodėl Jogaila uždelsė žygį į kautynes, kurios reikė pradinį Maskvos pasisėkimą, laisvinantį iš totorių jungo. Plg. St. Smolka, Kiejstut i Jagiello, Pamiętnik Akademii Umiejętności, VII, Kraków 1889, 99.

45) PSRL 17,281.

46) CEV nr. 214.

Lenkija vėl daugiau įgijo įtakos Lietuvoje.⁴⁷⁾ O su bebandančiu atsi-
palaiduoti Vytautu atskirais aktais (Vilniaus ir Radomo suvažiavimuose
1401) buvo aiškiau nustatyti santykiai.⁴⁸⁾

Ne mažiau Vytauto padėtis susvyravo Rusios plotuose. 1401 vėl
atkrīto Smolenskas. Sukilusių miestiečių ir savo šalininkų Smolenske
remiamas, grįžo ir išigalėjo išvarytasis Jurgis (Jurijus) Sviatoslavai-
tis. Drauge su visa eile kitų Riurikaičių, jo brolis Hlebas buvo žuvęs
Vytauto pusėje prie Vorsklos. Bet Smolensko užėmimu dar nebuvo ga-
lima sustabdyti rytų krizės.

Vilniaus valdovo susilpnėjimu naudojosi ir kitos jo įtakoje buvusios
žemės. Didysis Naugardas netrukus išslydo iš Vytauto įtakos. Per
„amžinąją taiką“ (1398) su vokiečių ordinu, Kęstutaitis buvo aną žy-
miąją respubliką prisiskyręs savo politikos sferon, bet po Vorsklos tu-
rėjo laikinai atsisakyti savo politinių siekimų, duodamas formalų pa-
žadą.⁴⁹⁾ Subruzdą ir kita respublika — Pskovas. Be to, pajutę Maskvos
Vasiliaus priešingumą žentui, ėmė šiaušti eilė didžiojo Lietuvos kuni-
gaikščio priklausomybėje esančių kunigaikščių ar jo vasalų.

Kad galėtų vėl imti veikti rytuose, Vytautas iš naujo Raciaže 1404
turėjo ordinui pažadėti pildyti Salyno taikos sąlygas.⁵⁰⁾ Žemaičiai, kurie
1401 Vytauto nurodymais buvo sukilę prieš kryžiuočių valdžią, vėl buvo
jiems pažadami.

4. Vytauto karas ir taika su Maskva

Kariaudami viename savo plačios valstybės šone, didieji Lietuvos
kunigaikščiai turėdavo užsitikrinti taiką kitoje pusėje. Jau nuo Min-
daugo laikų rytų erdvė Lietuvos valdovui duodavo jėgų gintis prieš
vakarus. Kad galėtų tačiau rytų erdvėje stipintis, Vytautas antru kar-
tu iš ordino pirkto sau veikimo laisvę, ir gana augšta kaina. Paaukojęs
valstybės interesus vakarinių sienų pusėje (Žemaičių užrašymas), di-
džiojo Žemaičių gynėjo sūnus puolėsi tvarkyti Rusios.

Pasitelkęs pusbrolius Lengvenį, Švitrigailą ir Kaributą, po Raciažo
taikos Vytautas pirmiausia su didele jėga vasarop traukė prieš Smolens-
ką. Būdamas silpnas atsispirti, Jurgis pabėgo pas Maskvos Vasilių. Bet
šis savo uošviui oficialiai, anot metraštininko, reiškė „taiką ir meilę“.⁵¹⁾
Vytautas greit užvaldė Smolenską (1404.V.27) ir jame vėl paskyrė savo
vietininką.⁵²⁾ Savo šalininkus Vytautas pasodino visuose Smolensko

47) Plg. G. Rhode, Die Ostgrenze o. c. 359.

48) Akta unji Polski z Litwą, išl. St. Kutrzeba ir Wl. Semkowicz, 1932
33, nr. 45-47. Plg. A. Šapoka, Valstybiniai Lietuvos Lenkijos santykiai Jo-
gailos laikais. rink. Jogaila, Kaunas 1935, 187-216.

49) PSRL 3, 100.

50) CEV,96-99. Liv-, Esth. und Curlaendisches Urkundenbuch, IV, 457-459. Ed.
Raczynski, Codex diplomaticus Lithuaniae, 1845, 82, 251. E. Weise,
Staatsvertraege o. c. I, 31-34.

51) A. Nasanov, Novgorodskaja pervaja letopis' staršego i mladšego iz-
vodov, 1950, 398; M. Priselkov, Troickaja letopis', 1950, 457.

52) PSRL 23, 139.

valsčiuose („volosti”), o Jurgio palaikytojus išblaškė ar išnaikino. Nustojus egzistuoti Smolensko kunigaikštijai, ji tapo didžiajam Lietuvos kunigaikščiui priklausanti žemė. Ją valdė Vilniaus valdovo skiriamas vietininkas, o vėliau vaivada.

Kitose Lietuvai priklausiusiose Rusios valdose taip greitai nebuvo galima atstatyti taikos, juo labiau, kad ėmė nerimti Maskvos Vasilius, kuris Did. Naugardą ir Pskovą skaitė savo įtakos plotais. Jam buvo nepakeliui, kad ten ir toliau taikstėsi Vytautas. 1406.II šis netikėtai su Lietuvos kariuomene įsiveržė į sritį Pskovo, kuriame 1402 Maskva buvo pasodinusi kunigaikštį Danielių Aleksandraitį. Kaip ir buvo galima laukti, Pskovas tuoj šaukėsi Vasiliaus I pagalbos. Nutraukęs taiką su Lietuva, Vytauto žentas užėmė Viazną, Serpeiską, Kozielską. Gavęs paramos iš totorių chano Šadibeko, jis nužygiavo iki Plavos upės (Okos dešiniojo prieupio).⁵³⁾

Tokia Vasiliaus laikysena paskatino Vytautą pradėti prieš žentą karo veiksmus, kurie užsitęsė trejus metus (1406-8). Ir Kęstutaitis, kaip kitados jo dėdė Algirdas, tris kartus traukė prieš Maskvą. Bet ir Vytautas Maskvos galutinai nebepriveikė, net prie atvirų kautynių nepriėjo, karo veiksmus palikdamas paskutiniams dviem Gediminaičiams, būtent Žigimantui Senajam ir Žigimantui Augustui, kada jau Maskva buvo sustiprėjusi.

Pirmąjį savo žygį į Maskvos valdas Vytautas atliko 1406 vasarą su lietuvių, lenkų ir kryžiuočių būriais (ordinas atsiuntė 1400 raitelių). Iš pačios Rusios žemių Vytautas negalėjo laukti tvirtos paramos. Priešingai, eilė kunigaikščių — jų tarpe net Vytautui ištikimojo Jono Algimantaičio sūnus Aleksandras⁵⁴⁾ — buvo pabėgę pas Maskvos kunigaikštį.⁵⁵⁾

Vasilius pastojo kelią Vytautui ant Plavos kranto prie Kropivnos (į rytus nuo Odojevo, arti Tulos). Nestojęs kautis, žentas priėmė uošvio reikalavimus, atsisakydamas remti Lietuvos priešus ir Did. Naugardą su Pskovu. Bet Vytauto veiklumas rytuose, jo pastangos Pskove pastatyti savo vietininką, suvedė į naują konfliktą su Maskva. 1407 pavasarį jis išsirengė į antrą žygį. Vytauto būriai užėmė tolimą Odojevą, Lengvenis — Vorotinską.⁵⁶⁾ Maskviečiai gi be sėkmės buvo apgulę Viazną. Ten abi kariuomenės prastovėjo kelias dienas, ir pagaliau Vasilius su Vytautu vidurvasaryje padarė paliaubas.⁵⁷⁾

Paskutiniam savo žygiui, pasitelkęs būrių iš Lenkijos ir gavęs ordino pagalbos, Vytautas išsirengė su gana didele kariuomene. Jis norėjo sudrausminti Vasilių, vis priglaudžiantį Vilniaus valdovui neištikimus kunigaikščius. Maskvos pusėje buvo net senas Lietuvos sąjungininkas,

53) PSRL 11, 193-194; Priselkov, Troick. let. o. c. 461, 465. Apie Vytauto žygius ir laimėjimus rytuose žr. kritišką apžvalgą H. Jablonowski, West-russland zwischen Wilna und Moskau, Leiden 1961, 16-19.

54) CEV, 136.

55) PSRL 11, 191, 193, 198.

56) PSRL 17, 53; CEV, nr. 369.

57) PSRL 11, 202.

Tverės kunigaikštis Jonas Mykolaitis.⁵⁸⁾ Tarp priešų stovyklon persimetusiųjų buvo Zvinigorodo (ant Maskvos upės), Putivlio (prie Seimos upės), Peremišlio kunigaikščiai ir kiti Okos krantų vasalai, be to, daug bajorų iš Černigovo, Starodubo, Jaroslavlį žemių.⁵⁹⁾

Labiausiai Vytautui nelauktas buvo persimetimas į Maskvos kunigaikščio stovyklą ano jauno nenuoramos Švitrigailos. Šis judrus Algirdaitis 1402 buvo pabėgęs pas ordiną. Jis kryžiuočiams tada Salyno taikos (1398) sąlygomis užrašė Žemaičius, kurių praktiškai ordinas jau nebevaldė. Bet po Raciažo taikos Švitrigaila grįžo pas Vytautą ir tuoj gavo valdyti Briansko ir Severijos (Naugardo Sieversko ir Černigovo) kunigaikštijas, nes ten buvo ką tik miręs (1404) Kaributas (Dimitras) Algirdaitis.

Sukeldamas *maištą* tarp didžiajai Lietuvos kunigaikštijai paklūsusių rytų ir pietų Rusios kunigaikščių (kryžiuočiai apie Švitrigailos užmačias jau turėjo žinių 1408. III),⁶⁰⁾ jaunasis Jogailos brolis sustabdė Vytauto žygio pasisekimą, juo labiau, kad Vasilius I turėjo laiko surinkti savo kariuomenę. Prie Ugros krantų buvo padaryta pagaliau 1408, IX taika.⁶¹⁾ Vasilius turėjo intereso skubėti Maskvon, nes jo žemes be gailės plėšė Ediga.⁶²⁾

1408 metų rudens taika su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu visam 15-jam amžiui Ugros vidurpiu (kairysis Okos priepis) buvo nustatyta siena tarp Maskvos ir Lietuvos žemių. Nors Vytautas *nepriveikė* Maskvos, bet ilgam *atstatė* rytuose svyruojančią padėtį. Net Švitrigaila, kuris iš Maskvos Vasiliaus buvo gavęs eilę žemių,⁶³⁾ grįžo atgal. Bet dėl savo naujo sąmokslu su ordinu, kurio dalinys jau Maskvos žygio metu įtartinais laikėsi, Švitrigaila buvo uždarytas į Krzemienieco (Volinijoje) kalėjimą, iš kur jam tepasisėkė pabėgti — vėl pas kryžiuočius — tik 1418.

Dar tebevykstant Maskvos žygiams, Vytautas 1407 susitaikė su Did. Naugardu, kur, pačios respublikos prašymu, Vytautas grąžino sau ištikimą Lengvenį Algirdaitį.⁶⁴⁾ Nors Salyno ir Raciažo aktais Pskovas buvo buvęs garantuotas ordino įtakai, Vytautas su Pskovu 1409 vasarą padarė sau naudingą taiką.

Nepasisėkė tik Vytautui Didžiajai Lietuvos Kunigaikštijai naudinga linkme sutvarkyti rytų Bažnyčios reikalų.⁶⁵⁾ Mirus Kijevo ir visos Rusios metropolitui Kiprijonui (1390-1406), Vytautas dėjo pastangų praveisti Lietuvos stačiatikių metropolitą Polocko vyskupą Teodosijų.

58) PSRL 11, 114.

59) PSRL 11, 204; DługO XII, 573-574.

60) CEV, nr. 374.

61) PSRL 18, 154; 23, 142.

62) CEV, nr. 391.

63) PSRL 23, 142. Plačiau J. Matusas, Švitrigaila o. i.

64) PSRL 17, 53.

65) O. Halecki, From Florence to Brest (1439-1596), atsp. iš Sacrum Poloniae Millennium, V, 1958, 25-37 (išsamiau įvertintas Vytauto vaidmuo).

Jis buvo tačiau priverstas pripažinti „Kijevo ir visos Rusijos“ metropolitu graiką Fotijų (1408 - 1431).⁶⁶⁾

Palyginti, sėkmingai sutvarkęs (1408 - 09) politinius reikalus rytuose, Vytautas galėjo visą savo dėmesį nukreipti vakarinei valstybės daliai ir kryžiuočių ordinui. Šis savo „sąjungininku“ nebesipatikėjo ir jau 1409 gale naujais Vytauto kariniais užsimojimais gąsdino Europos valdovus.⁶⁷⁾

66) Plg. A. M. A m m a n n, Storia della Chiesa Russa, Roma 1947, 105.
67) CEV, 205.

S A N T R U M P O S

AW = Ateneum Wilenskie 7, 1930; 13, 1938.

CEV = Codex epistolaris Vitoldi, 1882.

DługO = Długosz, Opera Omnia, ed. Żegota — Przeddziecki, XII, 1876.

KH = Kwartalnik Historyczny, 26, 1912.

MPH = Monumenta Poloniae Historica, ed A. Bielowski, II, 1872; III, 1878.

PH = Przegląd Historyczny, 9, 1909; 14, 1912.

PSRL = Polnoje Sobranije Russkich Letopisej, 2 (Ipat'jevskaja letopis') 1908; 3 (Novgorodskaja let.) 1841; 4 (Pskovskaja pervaja let.) 1848; 7 (Voskresenskaja let.) 1856; 8 (Prodolženije let. po Voskresenskomu spisku) 1859; 11 (Nikonovskaja let.) 1891; 15 (Tverskaja let.) 1863; 17 (Zapadnorusskija let. = Lietuvos metraščiai) 1907; 18 (Simeonovskaja let.) 1913; 23 (Ermolinskaja let.) 1910.

SRP = Sriptores rerum Prussicarum, II, 1863; III, 1866.

B I B L I O G R A F I J A

Be išnašose nurodytų autorių, Lietuvos ekspansijos į rytus klausimu naudotina šioji literatūra. Ji nėra čia pilna, nes trūksta įvairių bendresnio pobūdžio istorijos veikalų ir tyrinėjimų, kuriuose paliečiama Lietuvos ekspansija į rytus. Be to, čia neįtraukti propagandiniai — politiniai darbai, rašyti mažiau rūpinantis ištirti tikruosius ano laiko santykius, o daugiau žvelgiant į dabarties aspiracijas (žr. gudų periodiką ir jų istorinius leidinius).

Aleksandrovič, D., Litovskije tatory. Kratkij istoriko-etnografičeskij očerok, Baku 1926.

Antonovič, V. B., Monografii po istorii zapadnoj i jugozapadnoj Rossii, Kiev 1885 (svarbu ten: Očerok istorii velikogo kniažestva Litovskogo do smerti V. K. Ol'gierda, 1-132 ir Kiev, ego sud'ba i značenije s XIV do XVI stoletije, 1326-1569 221-264).

Backus, O. P., Motives of the West Russian Nobles in Deserting Lithuania for Moscow 1377-1514, University of Kansas Press, 1957.

Baechtold, R., Suedwestrussland im Spaetmittelalter. (Territoriale, wirtschaftliche u soziale Verhaeltnisse), Basel 1951 (plati bibliografija).

Barbašev, A., Vytovt i ego politika do grunvaldenskoj bitvy (1410), Zapiski istoriko-filologičeskogo fakul'teta imp. Peterburgskogo Universiteta, t. 15, Petersburg 1885.

Baumgarten, N. de., Généalogies des branches regnantes de Rurikides du XIII e au XVI e siecle, Orientalia Christiana, XXXV, 1, Roma, 1934.

Baumgarten, N. de., Polotzk et la Lithuanie, Orientalia Christiana Periodica, II, Nr. 1-2, Roma, 223-253.

Borzakovskij, V., Istorija Tverskogo kniažestva, St. Petersburg 1876.

Chodyncki, K., Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska, Warszawa 1934.

Čubatyj, M., Deržavno-pravne stanovyšče ukrajins'kich zemel' lytovskoji

deržavy pid kinec' XIV v., Zapyski naukovoho tov. im. Sevčenko, t. 134-135, 1924, 19-65; t. 144-145, 1926, 1-108.

Dąbrowski, J. Z roważan nad genezą problemu czarnomorskiego, Pamiętnik Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie, II, 1936.

Danilevič, V. E. Očerki istorii Polockoj zemli do konca XIV stol. Universitetskije Izvestija, Kiev 1896, Nr. 1-11, 1-260.

Daškevič, N., Bor'ba kultur i narodnostej v litovsko-ruskom gosudarstve v period dinastičeskoj unii Litvy s Pol'sheju, Univers. Izv., Kiev 24, 1884, Nr. 10. 269-315; Nr. 12, 317-330.

Deveikė, J. The Lithuanian diarchies, The Slavonic and East European Review, t. 37, Nr. 71, 1950, 392-405.

Ekzempliarskij, A. V., Velikije i udel'nyje kniaz'ja Severnoj Rusi v tatarskij period s 1238 po 1505 g., St. Petersburg I, 1889; II, 1891.

Filevič, I. L., Borba Pol'si i Litvy-Rusi za Galicko-Vladimirskoje nasledije,, Petersburg 1890.

Grekov, B. D. i Jakubovskij, A. J., Zolotaja Orda i ee padenije, Moskva-Leningrad 1950 (plati bibliogr.). Varšuvoje 1953 išl. lenkiškas vertimas (Zlota Orda i jej upadek).

Golubinskij, E., Istorija ruskoj cerkvi, II, 1, Moskva 1891.

Golubovskij, V. P., Istorija Smolenskoj zemli do načala XV veka, Universitetskije Izvestija, Kiev, t. 35, Nr. 6, 1895, 259-334.

Górka, O., Zagadnienie czarnomorskie w polityce polskiego średniowiecza (1359-1506), PH, t. 30 (nauja serija t. 10), 1932-1933, 325-391 (I dalis, II dalis nepasirodė).

Gruševkij, A. S., Goroda Velikogo Kniažestva Litovskogo v XIV-XVI vv., Kiev 1918.

Halecki, O., From Florence to Brest (1439-1596), atsp. iš Sacrum Poloniae Millennium, V, 1958 (svarbus įvadas apie XIV-XV a.)

Hruševs'kij, M., Istorija istorii Kievskoj zemli pod smerti Jaroslava do konca XIV st., Universi. Izvestija, Kiev 1891.

Hruševs'kij, M., Istorija Ukrajiny-Rusy, IV, 1907; V, 1905; VI (Lietuvos ekspansijai i rytus daug objektyvios medžiagos).

Hruševs'kij, M. "Pochvala v. kn. Vitovtu", kil'ka uvag pro esklad naj-davnijšoji rus'ka-lytovs'koi litopisy, Zapysky nauk. tov. im. Sevčenko, t. 8, 1895, Nr. 4, 1-16.

Kolankowski, L., Problem Krymu w dziejach jagielonskich, KH, 49, 1935.

Koneczny, F., Witold wobec Rusi, Dzień Kowiński, 1930, Nr. 204 (Vy-tautui skirtas specijalus nr., su J. Dąbrowski, O. Halecki, L. Kolankowski, Fr. Papée, Wl. Semkowicz ir kt. strp.).

Kryczynski, S., Tatarzy litewsci, Próba monografii historyczno-etnograficznej (Rocznik Tatarski III) Warszawa 1938.

Krueger, H., Ein Brief des Litauerfürsten Olgerd an den Patriarchen von Konstantinopel, Mitteil. der Litauischen Litterarischen Gesellschaft, V, 1907, 358-361.

Kuczynski, S. M., Antymoskiewska inicjatywa Litwy w drugiej polowie XIV wieku, Polityka Narodów, 1936.

Kuczynski, S. M., Ziemie czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy, Warszawa 1936.

Liaskoronskij, V., Russkije pochody v stepi v udel'no-večevoje vremia i pochod kn. Vitovta na tatar v 1399 g., Žurnal Minist. Narodn. Prosvečenija, 1907, Nr. 3, 1-37; Nr. 4, 273-312; Nr. 5, 1-46 (su žemėlapiu; žr. rec. A. Prochaska, KH 24, 1910, 637-639).

Liaskoronskij, V., K voprosu o bitvie kniazia Vitovta s tatarami na reke Vorskle v 1399 g., Žurn. Min. Nar. Proveč., 1908, Nr. 70-78. (Re: Gruševs'kij, Zapyski tov. Sevčenko, t. 85, 199-200).

Liaskoronskij, V., Pochod kniazia Vitovta na tatar i jeho bitva s posled-nimi na Vorskle 1399, Trudy XIII Archeologičeskogo zjezda, II, 513-521 (Autorius kautynių vietoje bandė vykdyti archeologinius tyrinėjimus, bet visi trys jo dar-bai turi žymių trūkumų).

Ljubavskij, M., Oblastnoje delenije i mestnoje upravlenije Litovsko-russ-kogo gosudarstva ko vremeni izdaniija pervogo Litovskogo statuta, Moskva 1892 (atsp. iš Čtenija v imperat. Obščestve, t. 162-165).

Lowmianski, H. (red). Historia Polski, I, 1 (do polowy XV w.), 1957.

Nasonov, A. N., *Mongoly i Rus'. Istorija tatarskoj politiki na Rusi*, Moskva 1940.

Očerki istoriji SSSR. Period feodalizma IX-XV vv. v dvuch častjach Čast' 2 (XIV-XV vv.) Moskva 1953.

Obolenskij, M., *Jarlyk kana Zolotoj Ordy Tochtamyša k pol'skomu krolju Jogaily 1392-1399*, Kazan, 1850 (šito darbo neteko panaudoti. Yra lenkiškas vertimas (Biblioteka Warszawska, III, 1853, 571).

Osten-Sacken, P. v., *Livlaendisch-russische Beziehungen waerend der Regierungszeit des Grossfuersten Witowt von Litauen (1392-1430)*, Mitteilungen aus dem Gebiete d. Geschichte Liv-, Est- u. Kurlands, 20, 1910, 169-294.

Paszkiwicz, H., *Jagiellonowie a Moskwa*, t. I (Litwa a Moskwa w XIII i XIV w.) Warszawa 1933.

Petrun', F., *Schidnia meža Velykoho Knjazistva Lytovs'koho v 30-ach rokach XV storiččja*, Juvilejnij zbirnyk pošanu akademyka M. S. Hruševs'koho, I, 1928, Kijiv 165-168.

Pfitzner, J., *Grosfuerst Witold von Litauen als Staatsmann* (Schriften f. Philos. Fakultat der Deutschen Universitaet in Prag, Bd. 6) 1930 (liet. vertimas, Kaunas 1930 — plati bibliogr., du skyriai apie Vytauto rytų politiką).

Presniakov, A. E. *Lekciji po russkoj istorij*, t. 2, vyp. 1 (Zapadnaja Rus' i Litovsko-Russkoje gosudarstvo) Moskva 1939.

Prochaska, A., *Dzieje Witolda w księcia Litwy*, Wilno 1914.

Prochaska, A., *Król Wladyslaw Jagiello*, I-II, Kraków 1908.

Rozkov, N., *Političeskije partii v Velikom Novgorode XII—XV vekov*, Žurnal Minist. Norodn. Prosvet. 1901, Nr. 4, 241—286.

Skrzypek, J., *Poludniowo—wschodnia polityka Polski od koronacji Jagielly do Śmierci Jadwigi i bitwy nad Worsklą*, Archiwum Towarz. Naukowego we Lwowie, II, t. 21, zes. 1 Lwów 1936.

Skrzypek, J., *Usunięcie Fedora Koriatowicza z Podola w 1393 r.*, Prace histor. w 30-lecie działalności St. Zakrzewskiego, Lwów 1934.

Spuler, B., *Mittelalterliche Grenzen in Osteuropa*, I: *Die Grenze des Grossfuerstentums Litauen im Suedosten gegen Turken un Tataren*, Jahrbuecher fuer Geschichte Osteuropas, VI, Heft 2-4, 1941, 152—170.

Szyszman, A., *Osadnictwo karaimskie na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego v Wilno* 1936.

Vladimirskij—Budanov, N. F., *Naselenije jugozapadnoj Rosij ot poloviny XIII do poloviny XVII veka*, Archiv jugo-zapadnoj Rossij, VI, I, Kiev 1886.

Vinogradov, I. P., *Istoričeskij očerk goroda Vjaz'my s drevnejšich vremen do XVII v.*, Moskva 1890.

Wolff, J., *Kniazowie litewsko — ruscy od konca czternastego wieku*, Warszawa 1895.

Zajączkowski, St., *Wołyn pod panowaniem Litwy*, Rocznik Wołyński, II, Równo 1931, 1—31.

(Zatorski, Fr., *Witold nad Worsklą. Piesni ludu z nad dolnego Niemna. Przekład z litewskiego, podług zbioru Rhezy*, Warszawa 1884 (222+XXXV psl. in 8').)

Ždan, Mich., *The dependence of Halych-Volyn' Rus' on the Golden Horde*, The Slavonic and East European Review, vol. 35, nr. 85, 1957, 505-522.